
Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
9

HELSINKI 1989

ISBN 951-95402-9-6

Etelä-Saimaan Kustannus Oy – Lappeenranta 1989

Alpo Salmela

Vuosisadanvaihteen Viipuria lehtori A.K. Sumeliuksen päiväkirjan valossa*

Meitä entisiä viipurilaisia on viime vuosina suorastaan hemmoteltu monien kotikaupunkiimme liittyvien historiallisten tutkimusten, kuvausten ja muistelmien muodossa, samalla kun maamme yleisistäkin oloista on ilmestynyt järeän luokan tutkimuksia, suurmiesten päiväkirjoja jne. Näin arkistoyhdistyksen vuosijuhlissa meidän on syytä kuitenkin muistaa, ettei kaikkea mielenkiintoista ja jälkipolville säilytettävää ole vielä saatu talteen ja ettei kaikkea jo tallessa olevaakaan ole julkaistu. Eräs tällainen Viipuriinkin liittyvä julkaisematon aineisto on lehtori Arthur Konrad Sumeliuksen yksityisarkisto. Se on täällä Helsingissä valtionarkistossa. Se on ollut vuodesta 1958 tutkijain vapaasti käytettävissä, mutta jokseenkin rauhassa se on saanut arkiston makasiinissa levätä.

Lehtori Sumelius suoritti tärkeimmän osan elämäntyötään Viipurissa. Hän oli vv. 1881—90 Viipurin ruotsalaisen tyttökoulun ja vuodesta 1897 aina kuolemaansa saakka 1908 Viipurin suomalaisen reaalilyseon opettajana. Näin ollen ne asiat ja tapahtumat, joista tämä arkisto antaa tietoja tuolta ajalta, liittyvät tavalla tai toisella Viipuriin.

Kokoelma sisältää suuren määrän Sumeliuksen kirjeitä — paitsi vastaanotettuja myös hänen itsensä lähettämien kirjeiden täydellisiä konsepteja — edelleen hänen puheitaan, hänen sanomalehtikirjoituksiaan sekä koulutyöhön liittyviä arvostelukirjoja, joissa on luokkien oppilasluettelot ja oppilaille annetut arvosanat, eikä vain todistusten arvosanat, vaan myös tunnilla osaamisesta kerta kerralla muistiin merkityt numerot. Tärkeimmän osan arkistoa muodostavat kuitenkin päiväkirjat. Niihin lehtori Sumelius merkitsi tunnontarkasti kaikki huomionarvoiset tapahtumat ja tunnelmat päivittäin yli neljän vuosikymmenen ajalta.

Päiväkirjat alkavat eräänlaisina muistivihkoina jo vuodesta 1866, muuttuvat varsinaisiksi päiväkirjoiksi 1871 ja jatkuvat näin aina helmikuuhun 1908. Merkinnät on tehty pieniin vihkoihin, joita on kaikkiaan 717. Kun jokaisessa vihkossa on 48 sivua, on päiväkirjaa yhteensä noin 34.000 sivua. Käsiala on pientä, mutta kohtalaisen hyvin luettavaa, kieli ruotsia. Sanonta on yleensä tiivistä, mutta kuvatessaan omia tunnelmiaan Sumelius antaa kynän luistaa vapaasti, jolloin teksti on suorastaan nautittavaa lukea.

A.K. Sumelius oli lähtöisin hyvästä pappiskodista. Häntä elähdyttivät ylevät kansalliset ja altruistiset, lähimmäisen auttamisen aatteet. Hänellä oli oikeudenmukaisuutta ja täsmällisyyttä vaativa luonne. Mutta kun hän oli menettänyt isänsä jo 5-vuotiaana ja äitinsä 18-vuotiaana, hän joutui vailla

*Esitelmä Viipurin arkistoyhdistys, Wiborgs arkivförening ry:n 10-vuotisjuhlissa 15.11.1986.

kodin tukea taistelemaan miltei epätoivoisesti alituisia rahahuolia ja elämän viettelyksiä vastaan. Henkilökohtaisen ongelmansa vuoksi hän joutui lopettamaan opetustyönsä Viipurin ruotsalaisessa tyttökoulussa. Lopulta hän kuitenkin voitti itsensä, muutti täydellisesti elintapansa, kantoi pystypäisellä, vaikka sisäistä katkeruutta tuntien menneisyyden taakan harteillaan, perusti oman kodin ja kierreltyään välillä opettajana muualla, sai historian, maantiedon ja suomen kielen lehtorin viran Viipurin suomalaisesta reaalilyseosta. Sumeliuksen muistiinpanot hänen sisäisistä taisteluistaan ovat sen laatuja, että ne eivät voi jättää lukijaa välinpitämättömäksi. Niissä olisi yllin kyllin ainesta psykologiseen tai henkilöhistorialliseen tutkimukseen tai romaaniin. Tässä piirissä emme kuitenkaan tahdo syventyä Sumeliukseen itseensä, koska meitä lähinnä kiinnostaa se, mitä hän on muistiin merkinnyt Viipurista ja viipurilaisista.

Usein sanotaan, että ensi vaikutelma on ratkaiseva. Niistä Sumelius kirjoitti sisarelleen 31.8.1881 näin:

”Klo 7 i.p. saavuin kirjajaan Viipuriin, jossa ennen pitkää havaitsin istuvani suuressa, viihtyisässä huoneessa, jonka ikkunat antoivat Vahtitorinikadulle — Illallisella tutustuin rouva Antelliin. Ehkä erehdyn, mutta minusta näytti, että hänessä oli jonkin verran jäljellä *Smolnan*-neitoa. — Eilen olin käynnillä rouva pormestarinna Emma Peranderin luona, joka näytti sangen ystävälliseltä mutta samalla kertaa tiukalta. Hän vapautti minut sisäänpääsykuulustelusta, josta olin kaikin puolin tyytyväinen.” (E.P. oli ruotsalaisen tyttökoulun johtajatar, kirjoittajan huomautus).

”Lopun päivää käytin tutustuakseni paikkakuntaan. Siihen on jo sen vuoksi syytä, koska Viipurin muodostavat useat niemet ja saarennot ja koska vettä on kaikkialla. Täytyy senvuoksi tunnustaa, että kaupunki sijaitsee luonnonkauniilla paikalla. Rakennustyyli on hyvin vaihteleva alkaen romaanilaistyyliin rakennetusta vanhasta linnasta aina nykyajan vaihteleviin luomuksiin, yksityistaloihin ja palatseihin ym. saakka. Kaksi ihanaa esplanadia, jotka vetävät vertoja jopa Tukholman kuninkaalliselle puutarhalle ja jotka on rakennettu vanhojen linnoitusvallien paikalle, kulkee keskeltä kaupungin halki. — Kaikkialla tapaa venäläisiä, kyltit ovat venäläisiä y.m. Suomen kielellä selviää kuitenkin useimmissa tapauksissa. — Kylpypaikat ovat kurjia, mutta luulen kuitenkin löytäväni sopivan.”

Tämän jälkeen on päiväkirjassa aina siellä täällä pikku tietoja Viipurista ja sen elämästä. Jo ensi päivinä Sumelius tutustui *Mon Repos'hon*, jonka kauneutta hän ylisti. Saamme lukea hänen kävelyretkistään valleille ja Siikaniemeen, jossa usein järjestettiin kansanjuhlia ja ilotulituksia. *Luistinrata*, jossa ”musiikki pelasi”, oli jo silloin nuorison suosittu kokoontumispaikka, kuten seuraava päiväkirjakatkelma osoittaa 24.1.1882: ”Lumisadetta pitkän odotuksen perästä. Tytöt koulussa näyttivät tuskastuneilta, sillä he ajattelivat kaunista luistinrataansa, jota ei nyt voitaisi käyttää.” Saamme myös lukea, että *Huusniemi* oli tuohon aikaan hyvin suosittu retkeilykohde ja huvittelupaikka. Yleistä oli myös kokoontua *asemalle* Helsingin iltajunalle ostamaan tuoreet Helsingin lehdet, minkä jälkeen oli tapana jäädä asemaravintolaan juomaan teetä ja keskustelemaan tuttavien kanssa päivän tapahtumista. Nämä keskustelut olivatkin tärkeitä tiedon levittäjiä, koska sanomalehdet sensuurin vuoksi eivät suinkaan kirjoittaneet kaikesta siitä,

mistä sivistyneistö tahtoi silloin saada tietoja.

Sumelius oli myös ahkera *teatterissa kävijä*. Hän oli mukana teatteritalon vihkiäisissä lokak. 7. päivänä 1881, samoin katsomassa 9. p:nä ensimmäisiä esityksiä, jotka olivat "Lea", "Sotavanhuksen joulu" ja "Amalia ystävämme". Päiväkirjassaan hän vain lyhyesti toteaa, ettei hän ensinkään katunut mukana oloaan. Sumelius kertoo, että teatterilla oli Viipurissa aina hyvä yleisömenestys ja että esitykset olivat mainioita.

Päiväkirjassa vilisee sakeana viipurilaisten nimiä, henkilöitä, joita hän tapasi koulutyössään, ruokapaikassa, kadulla, asemalla tai joiden luona hän vieraili tai joiden kanssa hän oli raha-asioissa tekemisissä. Ensimmäisinä Viipuriin tulonsa jälkeen hän mainitsee toimittaja Akseli Antellin, jonka luo hän majoittui, vanhan koulutoverinsa, kirjakauppias Lagerspetzin, asessori Cloubergin. Myös ruotsalaisen lyseon rehtori Relander sekä asessori, sittemmin hovioikeuden presidentti ja senaattori D.W. Åkerman (Voipio) kuuluivat hänen tuttavapiiriinsä heti Viipurissa olonsa alkuaikoina.

Myös tavallisen kansan elämään Sumelius tutustui. Vaikeina alennuksensa kausina, jolloin hänen virkatoverinsa osoittivat hänelle ynseyttä, hän seurusteli alemman virkamiesluokan, kuten lääninhallituksen kanslistien ja rautatievirkamiesten kanssa. Heistä hän antaa varsin sympaattisen kuvan, vaikka häntä häiritsikin heidän henkinen tyhjyytensä. Vuonna 1883 (13.12) hän kirjoitti päiväkirjaansa mm. seuraavat lauseet: "Useimmat heistä eivät tee vapaa-aikoinaan mitään, eivät harrasta lukemista, vaan ryyppäävät, pelaavat ja palvovat Venusta. Kuitenkin ovat monet heistä toverillisia ja lämminsydämisiiä, avuliaita ja vieraanvaraisia, silloin kun he vaan voivat. Usein olen heidän seurassaan paljon paremmalla mielellä kuin jos olisin virkatovereitteni tai ylempi-arvoisten joukossa. Minun on näet vaikea mukautua siihen, että minun pitäisi tehdä visiittejä ja istua illallispöydässä. Kaikki nämä tilaisuudet ovat yhtä hengenettämiä ja täydelleen toinen toisensa kaltaisia niin ulkoa kuin sisältä."

Karjalaisia naisia kuvatkoon seuraavat kaksi katkelmaa. Toinen niistä on kirjoitettu kohta Viipuriin tulon jälkeen 5.10. 1881: "Olen ollut kirjavan markkinaelämän katselijana. En tavannut yhtään kaunista maalaistyttöä. Ne naiset, joilla oli yllään kansallispuku, olivat vanhoja ja rumia." — Toinen katkelma taas on muistiin merkitty toukokuussa (16.5.) 1884 Joutsenossa: "Olisi mukava ryhtyä täällä tutkimaan kansatiedettä. Sillä täällä käyttävät vielä vanhat naimisissa olevat naiset *kansallispukuja*, jossa on musta hame ja vyötärö. Tukka kiinnitetään paperipallon ympärille ja niskassa on valkea huntu. Useita sellaisia pukuja näin viime sunnuntaina, kun naiset menivät kirkkoon. Mutta tšekäläiset naiset ovat kasvoiltaan sangen rumia. Naiset ovat täällä erittäin siveellisiä, niin että aviottomat lapset ovat harvinaisia. Sellainen kevytmielisyys, joka lienee vallalla esim. Joensuun seuduilla ja muualla Viipurin läänissä, on täysin tuntematonta. Kunnia papistolle!"

Päiväkirja kertoo lyhyesti myös monista *pikku tapahtumista Viipurissa*. Kesällä 1882 Sumelius esim. kutsuttiin uimakoulun päättäjäisjuhlaan promoottoriksi ja juhlaesitelmän pitäjäksi. Vaikka Sumelius ei ollut urheilumies, sai hän kokoon esitelmän "Ruumiinharjoitusten merkityksestä".

Vuonna 1883 olivat *Aleksanteri III:n* kruunajaisjuhlallisuuudet. Niistä on

päiväkirjassa seuraavat merkinnät:

27.5.1883. Kruunajaispäivä. Klo 3 iltapäivällä menen V.P.K:n kanssa Siikaniemeen, jossa pidetään kansanjuhlat. Tunnen itseni kauhean väsyneeksi ja hikoilen miltei lakkaamatta. Mutta mitäpä ei tekisi suuriruhtinaansa puolesta!

28.5.1883. Iltapäivällä kävelyllä ollessani katselin, kuinka venäläisille ja suomalaisille sotilaille tarjoiltiin olutta tynnyreistä. Kruunajaisliput liehuvat jatkuvasti.

Pari vuotta myöhemmin valmisteltiin hallitsijan käyntiä:

6.3.1885. Tapasin palokunnan päällikön A. Norringin, joka on kutsunut V.P.K:n koolle sunnuntaiksi. Tulee esille kysymys kunniavartion järjestämisestä Aleksanteri III:lle, kun hän höyrylaivalla tulee Viipuriin ja sitten vaunuissa ajaa Katariinankatua ja Aleksanterinperspektiiviä pitkin rautatieasemalle matkalla Lappeenrannan harjoitusleirille.

Valtiollista asemaamme kuvaa myös seuraava merkintä:

7.8.1882. Wadénin välityksellä minulle järjestyi tänään tilaisuus nähdä *Viipurin vanha linna* sisältä päin, johon monellakaan viipurilaisella ei ole ollut mahdollisuutta, sillä siinä on monta mutkaa matkassa ennenkuin saa tykistöhallitukselta luvan. Kovinkaan paljon en kyllä päässyt siitä selville, koska mukana ei ollut ketään, joka olisi selostanut.

Kauniin pienen välähdyksen kosmopoliittisen Viipurin oloista antaa seuraava muistiinpano vuodelta 1898:

13.11.1898. Vanha kenraalitar Rödingen, senaattorinrouva Hornborgin äiti, haudattiin, jolloin saksalaisten perheiden ikkunoissa nähtiin kaksi steariinikynttilää jokaisessa; vanha kaunis viipurilaistapa.

Jonkinlaisena yleisarviona Viipurista voitaneen pitää seuraavia merkintöjä vuodelta 1898 sen jälkeen, kun Sumelius oli välillä ollut muualla: 9.11.1898. Heti päivällisen jälkeen työskentelin lujasti 2 tuntia huomisista tunteja varten. — Oli sateista ja tuulista, pimeätä. Mutta miten taivaallista saada asua Viipurissa verrattuna esim. Lahteen, Savonlinnaan, Poriin tai Mikkeliin. Täällä on kaasua, sähkövalo, katuja, esplanadeja, seuraa. Mutta mitä on noissa muissa kaupungeissa. Tosin olisi Helsinki vieläkin elävöittävämpi, mutta vain erinomaisimmat otetaan sinne. — Turku on menettänyt viehätyksensä (Paljon sanottu Sumeliukselta, sillä Turku oli hänen koulukaupunkinsa!). Viipurin pohjalaisilla on juhlat ”Continentalissa”. Mutta eivät ne voine vetää vertoja niille juhlille, joita viipurilaiset viettivät aikoinaan?

On luonnollista, että varsin suuri osa Sumeliuksen päiväkirjamerkinnöistä on omistettu *koulutyölle*. Hän käytti paljon aikaa tuntiensa valmisteluun saadakseen ne oppilaiden kannalta niin mielenkiintoisiksi ja opettavaisiksi kuin suinkin mahdollista. Suuri oli hänen tyytyväisyytensä silloin, kun tunnit menivät hyvin, mutta mieli murheellisena ja itseään huonoksi opettajaksi syytellen hän tarttui kynään epäonnistumisten jälkeen.

Opetustyön tulokset Viipurin ruotsalaisessa tyttökoulussa näyttävät Sumeliuksen kohdalta hyviltä. Joskus häntä tosin moitittiin siitä, että hän antoi liian pitkiä läksyjä ja vaati siten tytöiltä liikaa. Ainakin kerran koulun johtajatar huomautti, että Sumelius esitti liian vapaamielisiä ajatuksia, jotka olivat ristiriidassa oppilaille uskonnotunneilla annettun opetuksen

kanssa. Mutta päiväkirja antaa sen kuvan, että tytöt pitivät Sumeliuksesta ja hän tytöistä:

9.3.1884: Aessori O. Löfgren kertoi, että hän on nähnyt kahden tuuman paksun vihkon, joka sisältää oppilaitteni runoja. Niissä on ylistetty minua ja kerrottu rakkaudesta minuun ja siitä, etten voinut ottaa vastaan kaikkien rakkautta vaan vain — Esterin. Nuo tytöt! Rakastettavia olentoja. Te olette lohtunani kaikissa vastoinkäymisissäni! Eli sanatarkasti:

”De flickorna! Älskliga varelser. I hållen mig
tröstad för alla motgånger och vedervärdigheter!”

27.9.1884. Ivar Schröderillä oli tänään hyvin hauskaa oppilaitteni kanssa. He olivat saaneet jostakin käsiinsä yhden *visiittikorttini* ja tahtoneet kaikki saada sellaisen. Voi noita tyttöjä, kuinka he ovat lapsellisia ja rakastettavia samalla kertaa!

21.2.1885. Kun klo 11 a.p. tulin kouluun, oli suuri joukko IV luokan oppilaita priimuksen Hilma Korven johdolla minua vastassa opettajainhuoneen ovella. He pyysivät minulta anteeksi torstaista käyttäytymistään. Yllätyin täydellisesti ja sanoin: ”Ei se mitään; minä lienen myös suotta kiihtynyt”; minkä jälkeen he iloisina ja onnellisina menivät taas luokkaansa. Tunsin itseni niin liikuttuneeksi, että kyyneleet pusertuivat hiljaa silmiini, sillä niin tahdikkaasti ja hienotunteisesti nuo nuoret reippaat tytöt toimivat. Kuinka voin unohtaa kiltit oppilaani, jotka rakkaudellaan ovat muodostuneet ainoaksi lohdutuksekseni vastoinkäymisissäni.

Melkoisesti toisenlaista oli poikien opettaminen Viipurin suomalaisessa reaalilyseossa. Tässä koulussa Sumelius opetti paitsi pääainettaan historiaa myös suomen kieltä. Sen opetus suomenkielisessä koulussa oli hänelle, ruotsinkielisissä piireissä kasvaneelle, alituisen harmin aiheena. Vuonna 1898 hän kirjoittaa:

26.10.1898. Koulussa minun täytyi olla ankarana VI, osittain myös VII luokalle suomen tunneilla, joita en voi tehdä kyllin opettavaisiksi ja mielenkiintoisiksi. Ei ole helppoa opettaa *karjalaisille* Kalevalaa, kun ei ole ollut missään kosketuksessa kansaan ja runonlaulajiin.

Näin Sumelius kirjoitti, vaikka hän suomen opetuksessaan oli erityisesti kiinnostunut Kalevalasta. Eniten hän pelkäsi suomen kielioppia, jota hän ei omien sanojensa mukaan hallinnut. Oppilaatkin tunsivat Sumeliuksen heikkoudet ja yrittivät vähän väliä saada hänet kiinni vääristä korjauksista. Eniten Sumeliusta kuitenkin ärsytti se, että koulun rehtorikin sensuroi Sumeliuksen oppilaiden vihkoja ja osoitti niissä korjaamattomia virheitä.

Kurinpito poikakoulussa aiheutti jatkuvia ongelmia. Päiväkirja sisältää päivästä toiseen merkintöjä epämiellyttävistä tilanteista, kun poikia piti rangaista meluamisesta, lunttauksesta, opettajien kiusaamisesta, haulien heittelemisestä ja monesta muusta. Vuonna 1898 tuli ilmi suuri juopottelu- ja tappelujuttu, jossa annettiin ankaria rangaistuksia. Kostoksi eräässä asiassa annetuista rangaistuksista oppilaat olivat jutun ilmiantaneen naisopettajan kotioveen naulanneet värssyjä, jossa luettiin kaikki hänen naiselliset heikkoutensa. Ja monia muita kolttoisia, useimmat tosin varsin viatonta laatua, Sumelius merkitsi muistiin niinkuin tämänkin:

1.12.1898: S. Komi sai seisoa, koska hän leikkasi kynsiään. *L. Relanderille* annoin yhden tunnin (jälki-istuntoa) nauramisesta tunnilla. — Eipä

aavistanut Sumelius, että hän siinä rankaisi itsenäisen Suomen tulevaa presidenttiä.

Tiukkuudestaan huolimatta Sumelius kuitenkin tahtoi poikien parasta. 27.2.1905 hän kirjoitti mm: VIII luokka lopettaa tänään työn klo 3 i.p. ja heillä on penkinpainajaiset Säiniöllä. Nämä kuusi oppilasta ovat olleet todella mallioppilaita. Toivottavasti heille käy hyvin.

Sumelius seurasi oppilaittensa vaiheita myös koulunkäynnin päättymisen jälkeen. Silloin kun joku heistä saavutti elämässään menestystä, Sumelius merkitsi sen muistiin ja usein vielä huomautti, että kysymyksessä oli hänen entinen oppilaansa. Niinpä näemme 23.5.1906 kohdalla päiväkirjassa merkinnän: Ylioppilas Toivo *Valtavuo* on saanut 500 markan palkinnon pro gradu-kirjoituksestaan.

Näin olemmekin tulleet miltei nykyaikaan. Toivo Valtavuonhan suurin osa meistä muistaa opettajanamme, alias ”Mämminä”, ja Viipurin kaupunginvaltuuston viimeisenä puheenjohtajana sekä Viipurin asioiden tutkijana ja selvittäjänä senkin jälkeen. — Lehtori Sumelius puolestaan on antanut verrattoman lahjan tutkimukselle merkitsemällä tunnontarkasti muistiin tekonsa ja tunteensa värikkään elämänsä ajalta ja huolehtimalla sen kaiken säilymisestä myös tulevien polvien käyttöön.